

LIČNOST I KULTURA

Ličnost nije „subjektivni aspekt kulture“; ona u sebi nosi i svojevrsnost, koja se ne može izvesti dedukcijom iz datog društva kulture. Žiža je ona i žiža u kojoj se sukobljavaju zahtevi društva za konformizmom i zahtevi individue za nekonformističkim probijanjem granica određene kulture.

Postoje ljudi koji po svojoj karakternoj strukturi nisu u stanju da gledaju stvari drukčije nego kroz crno-bele naočari. Prema takvoj pretpostavci i svet i ljudska kultura mogu se podeliti na dve hemisfere — na progresivnu i dekadentnu, na ideološki ispravnu i ideološki tabuisanu, na „obećanu“ i „zabranjenu zemlju“. Takva logika stvari nanela je već do sada mnogo štete marksističkim naporima i pokušajima da se naučno shvati i objasni savremeni svet i savremena kultura. Ona onemogućuje danas da se uoče savremene tendencije, koje su zajedničke Zapadnom i Istočnom svetu i njihovim kulturama, i da se razluči šta je u njima opšte ljudsko, a šta fenomen otuđenja. Deklarativno priznajući da nije moguće povući demarkacionu liniju između zemalja sa različitim političkim sistemima, jer ima izvesnih opštih težnji, koje su zajedničke svim narodima sveta u ovoj našoj zburkanoj epohi, pogotovo ka da je reč o kulturi, sovjetski teoretičari i dalje u praksi, logikom crno-belog suprotstavljanja, dele ta dva sveta na „buržoasku dekadentnu kulturu“ i „socijalistički realizam“ kao jedino prihvatljiviji okvir socijalističke kulture.

Pri tome se gube iz vida dve nezanemarljive dimenzije kulturnog stvaralaštva, koje su igrale značajnu ulogu kroz celokupnu istoriju ljudske kulture: Prvo, da je svako istinski originalno stvaralaštvo takvo koje se ne može propisivati, diktirati i ograničavati na dozvoljene i nedozvoljene načine izražavanja. Naprotiv, najvrednija i najtrajnija dostignuća ljudske kulture nastala su u protivstavu oficijelnom svilu i cenzuri, dajući opšte ljudske vrednosti. I drugo, da svakih strani uticaj u kulturi nije negativan i da se ne može ocenjivati samo sa formalističkog stanovišta — odakle dolazi — jer pravo stvaralaštvo nosi u sebi opšte ljudske elemente i ono je isto tako blisko narodima Evrope kao i Azije, prelazeći granice razlike između rasa i sistema. Kulturno stvaralaštvo je neizmjerljivo merilima politike; ono je u stvari mnogo više da poveže različite nacije, rase, pojedince na različitim tačkama zemljine hemisfere. Poznavaoci klasične muzike divice se podjednako Bahu u Vašingtonu, Beogradu i Nju Delhiju; među ljubiteljima džezza Geršvin će naći svoje obožavaoce na svim tačkama sveta; apstraktne Murcove skulpture svojim uticajem i pronašanjem pročiće granice tla na kome su ponikle. Takozvana „difuzija“ kulture, koja se temelji na činjenici da priznate kulturne vrednosti nemaju svojih teritorijalnih i klasnih granica, ne može se ocenjivati kao „nepoželjni uticaj“ i ideološki bojni crnim bojama.

Iz toga ne sledi da u kulturi ne postoje negativni uticaji sa strane. Ali *ovo negativno tek treba definisati*. Ono se sigurno ne može samo ideološki određivati, već se na pitanje može odgovoriti na osnovu naučnih istraživanja nacionalnih kultura i potreba čoveka XX veka. Kao negativni uticaji javiče se samo oni koji se ne poklapaju s nacionalnim i ljudskim potrebama i ne izviru iz njih, pa egzistiraju kao rezultat prostog podražavanja. Ali takvi uticaji ostaju uvek kao izrasline na telu, nikad ne integrisane u datu kulturu. Ako se s tog stanovišta (sa stanovišta integracije nacionalne kulture, koja ne može a priori da isključuje internacionalne uticaje) procenjuju određene kulturne forme i izrazi, onda svako društvo ima pravo da se buni protiv ovakvih „čireva“, koji ometaju normalan razvoj kulture i njeno funkcionisanje. Ali je krajnje vreme i kulturi prići naučno i na osnovu sistematski organi-

zovanog istraživačkog rada i rezultata donositi zaključke o tome kakva nam je kultura potrebna i kakva mora biti kulturna politika.

Iz istorije razvoja kulture poznato je i to da su nove i originalne ideje s mukom probijale sebi put i često bivale shvaćene tek gledane iz istorijske perspektive; da su mnoge opšte ljudske kulturne vrednosti nastale baš kao bunt protiv sivila uhodanog kulturnog i misaonog izraza; da je novo moralo da probija sebi put kroz nerazumevanje i neshvatanje; da su izumencije nastajale u protivstavu tradicionalizmu erupcija.

Kulturno stvaralaštvo je najtešnje povezano sa čovekovom težnjom za slobodom, pa je potreba za slobodnim kulturnim izražavanjem kod čoveka isto toliko jaka kao potreba da utoli glad i žeđ. Možda često i jača, jer čovek može svesno da štrajkuje gladu, pa i da žrtvuje život, da bi ostao veran svom originalnom izrazu ili ideji. Ako je čovekova potreba za kulturnim stvaralaštvom tako velika, ona je, znači, sastavni deo njegove ličnosti. Mislim da je potreba za stvaralaštvom fundamentalni ljudski motiv, koji daje smisao životu čoveka i njegovoj akciji. Stoga je jedan od osnovnih imperativa poštovanja ličnosti poštovanje njegove slobode kulturnog stvaranja. Nametanje i propisivanje sadržaja i forme kulturnog stvaranja, tabuisanje jednih i određivanje drugih „poželjnih“ puteva, kojima treba da stupa milionska armija individualnih stvaralaca i mislilaca, organski je nespojivo sa principom da su čovek i njegova sloboda (a prava sloboda nije sloboda od raznih pritisaka, već sloboda da se stvaralaštvo vrednosti humanog socijalističkog društva.

Po čemu bi se onda jedno socijalističko društvo razlikovalo od konformističko-progmatičkog američkog društva ako bi nasuprot jednoj ograničenoj skali ideala i izražajnih mogućnosti stavljaljali drugu ograničenu skalu?

Može se u kulturno stvaralaštvu raspravljati o izražajnim formama i ostvarenim sadržajima, to je potrebno, ali samo sa stanovišta procenjenjavanja stvarne vrednosti konkretnih ostvarenja, da bi se razlučila vrednost od šunda i kiča. To znači da se ne može a priori, frontalno poricati pravo građanstva ovom ili onom pravcu ili izrazu, jer se o stvarnoj vrednosti može zaključiti samo na osnovu konkretne analize onoga što je ostvareno. *Ne može se u ime socijalizma boriti za „ljudske duše“, propisujući granice ljudskom duhu, jer je veličina ljudskog duha u njegovoj neograničenosti i neukalupljenosti*. Parafraziram tekst sa plenuma sovjetskih pisaca, koji, optužujući one koji podržavaju apstrakcionizam i formalizam u umetnosti, kaže da „skidaju bojeve glave sa ideoloških granata koje moraju odigrati odlučujuću ulogu u bitkama za ljudske duše“. Na taj način se poriče osnovno pravo ljudskom duhu da razvija svoju originalnost i stvaralaštvo i da nađe najadekvatniji način da svoju poruku saopšti.)

U slobodnom socijalističkom društvu sloboda mišljenja i stvaralaštva ne može biti opasnost, pa čak i kada sobom nosi raznolike devijacije. *Ako socijalističko društvo izgradi kriterijume o kulturnim vrednostima, i ako na osnovu toga može da prepozna pseudo-vrednost, onda ono treba da uperi ostricu na ono što se izdaje za vrednost a to nije*. Čini mi se da su socijalističkom društvu i te kako potrebni izgrađeni kriterijumi za procenjivanje kako umetničkih tako i stvarnih naučnih vrednosti. Opasnost leži u tome ako društveno priznanje

dobijaju šund i kič u umetnosti i pseudo-nauka i vulgarizacija u nauci, ako kriterijumi nisu dovoljno izgrađeni da bi se to razlikovalo. Opasnosti nema i ne može biti u mogućnosti raznovrsnog izražavanja i stvaralaštva, ne samo u umetnosti već i u nauci. Umetnost i nauka nikada nisu trepele uniformnosti i sivilo. Do velikih umetničkih i naučnih otkrića dolazi se kroz široku skalu raznovrsnih lutanja i traženja. Zabranili se traženje i lutanje, koje ga uvek prati, da li će biti velični? — ako umetnost i nauka ne shvatimo samo pragmatički, kao način služenja životu, već i kao mogućnost uzleta ljudske mašte u sfere nerealnog i nerealizovanog, što je oskoda daska svakog vizionarskog približavanja otkriću novog.

A umetnički način izražavanja je najmanje pragmatičan, i stoga najbliži filozofiji, uzdičući čoveka iznad svakidašnjice hajdegerovskog „fakticiteta“, u traženju jednog boljeg, humanijeg sveta. Stoga je umetnost danas najčešće jedino približje savremenom čoveku, koji je višestruko otuđen. Možda su apstrakcionizam i formalizam način umetničkog izražavanja modernog otuđenog čoveka, kao što su i filozofije egzistencije izraz tog otuđenja, gledanja sveta kroz prizmu otuđenja. Ako prihvatimo ovu pretpostavku onda moramo priznati da su i savremeni umetnički pravci deo čovekovog sveta ovakvog kakav je, i da kroz umetničko stvaralaštvo čovek izražava svoje otuđenje biće. Ali je on i do sada i na otuđeni način stvarao velika umetnička i naučna dela i sve se više potvrđivao kao čovek. I onda kada se potpuno utapao u prirodu i svet, verno ih održavajući svojim platinama ili literarnim stvaralaštvom — čovek je tražio svoje mesto u prirodi, ili kako to kaže Erich Fromm, svoju izgubljenost prvobitnu ukorenjenost u prirodi. Bex svom od prirode i objekata stvarnosti u apstraktne vizije i izraze — ne traži li savremeni čovek odgovor na pitanje o svome mestu u svetu koji je on stvorio a koji ne razume dovoljno? I u religiji čovek se identifikovao sa bogom, jer nije mogao da reši problem svoje vlastite egzistencije. Ali se ni religiji ne može poreći izvesna pozitivna kulturna uloga, i ona je sobom nosila delić humaniteta.

Traženje je jedini mogući put koji vodi izumenciji. Pa i onda kada izgleda da je novi izraz prekinuo svaku vezu sa starim, tradicionalnim nasleđem, on je u stvari duboko ukorenjen u priznate vrednosti i samo nastavlja kontinuitet kulturnog stvaralaštva. Čovek je i stvaralac novih kulturnih vrednosti, ali i rezultat zatečene kulture. On je žiža u kojoj se sučeljavaju dato i još nestvoreno, „fakticitet“ i „projekcija budućnosti“. Razumljivo da njegova projekcija novog nije apsolutno njegov izbor, već je rezultat kako prethodno ostvarenih tekovina kulture, na koje se njegovo stvaralaštvo nadovezuje i kojom je omogućeno, tako i aktualnih kulturnih tendencija i klime, u kojoj je i sama ličnost oblikovana. Ali kada ne bi postojao i momenat diskontinuiteta, koji individua svojom jedinstvenošću i subjektivnim stvaralaštvom unosi u istorijsko trajanje kulture — ne bi bilo velikih kulturnih ostvarenja. Ne daje svaka individua takav originalan doprinos kulturi; tek hiljade i hiljade sitnih pokušaja radaju jednog genija i pravog umetnika. Ali društvo koje se zasniva na humanističkim principima mora da oslobodi potencijalnu energiju stvaralaca i da dā mogućnost svakom ko u sebi nosi talentat da ga aktualizuje. I ne samo da dā mogućnost svakom potencijalnom Rafaelu da postane Rafael, već da oslobodi skrivene stvaralačke snage svakog pojedinca, da bi sebe izražajnije doživljavao i u tome nalazio smisao svoga života.

Onda kada čovekova delatnost dostigne karakter prave umetničke

ke kreacije biće revalorizovan ljudski rad. To je jedini način da ličnost doživi svoju deziljenaciju. Ali je stvaralaštvo uvek povezano sa rizikom, jer se novonikad ne može do detalja predvideti i definisati. Spremnost da rizikuje i da menja svet kroz viziju novog jeste odlika ljudskog bića. Zato mu treba pružiti mogućnosti da oporba svoje stvaralačke snage. Osnovni kriterijum od koga moraju polaziti mnogobrojne individualne težnje mora biti svakako izgrađeni humanistički moral (a u vezi sa tim i fundamentalni principi socijalističke politike), koji će sprečiti pojedince da njihovo stvaralaštvo služi egoističkim interesima i da poslane oruđe uništenje i degradaciju čovečanstva. Umetnik ili naučnik ne sme da se ogreši o veze principe, jer su u njima sadržane opšte ljudske vrednosti i potrebe i njegova sloboda stvaralaštva mora se kretati u tim okvirima, jer je on društveno biće (a ne atomizovani, apsolutno neuslovljeni pojedinac). Ali zahtev da se ne ogreši o neke osnovne principe humanističke etike — zahtev koji se njemu kao ljudskom biću postavlja — nije organičenije njegove slobode i daleko je od pro-

pisivanja sadržaja i formi koje treba da stvara.

Umetnik ne može pobedi od suprotnosti koja se nalazi u samom čoveku — da je član društva, pa stoga, i rezultat određene kulture, ali i svojevrsna individualnost i originalni stvaralac — on ne može tu suprotnost razrešiti ni bežanjem od društva u sposteni svet, niti konformističkim utapanjem u društvo i kulturni tip. Pravi umetnik mora da izrazi ove suprotnosti, kao egzistencijalnu karakteristiku čoveka, i da ih dijalektički poveže da bi pronašao meru društvenosti i individualnosti u svom stvaralaštvu. Društvo može u tome da mu pomogne ako definiše humane vrednosti. Ali ono može i da prevrti te suprotnosti u protivnečnosti ako prekoraci granicu svoga mešanja i ako pokušava da ih razreši gušenjem individualnosti i zahtevom za konformizmom.

Pravo stvaralaštvo koje služi ljudskim ciljevima (a to nisu uski pragmatički ciljevi svakodnevnog života, već uzidanje iznad njih), mora da razreši ovu kontraverzu uspostavljajući meju između individualizma i društvenosti, između nekonformizma i konformizma.

JAMES GUITET (FRANCUSKA) živa zemlja 2, 1962.

